

KELENDERİS ANTİK KENTİNDE 19. YÜZYIL SONUNA TARİHLENEN BİR KİLİSENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF A 19TH CENTURY CHURCH IN THE ANCIENT TOWN OF KELENDERİS

M. Rafet KISTIR

Keywords: Archeology, restoration, history, Gilindire, church

Anahtar Sözcükler: Arkeoloji, restorasyon, tarih, Kelenderis, kilise

ABSTRACT

The paper is concerned with the architectural and restoration problems of a previously undocumented 19th century church in the Antique town of Kelenderis. The region, as in many parts of the Anatolian peninsula bears the remains of cultural relicts of different cultures. Likewise, the district of Aydıncık, located in the city of Mersin in the area of Cilicia, has been the scene of settlements from the prehistoric periods up to the Byzantine and the Ottoman periods. Due to the presence of rich and varied cultural remains, the region has been the scene of extensive research. However, the building concerned with this paper has not been studied previously. The present study covers the documentation of the building remains and the analysis of the state of its preservation. The main purpose of the paper is to highlight the problems related to the preservation and to the restoration of this building so as to provide a basis for its management.

ÖZET

Anadolu, birbirini ve çevre ülkeleri etkilemiş değişik kültürlerin izlerini taşıyan özgün karakterli bir beşeri coğrafya bölgesi ve kültürler potasıdır. Birbiri üzerine yığılan bu kültürlerden biri de Kilikya bölgesinde tarih-öncesi çağlardan Bizans ve Osmanlı dönemine kadar sürekli yerleşim alanı olan Mersin İli'nin Aydıncık İlçesi'dir. Bölgenin sürekli yerleşime sahne olması nedeni ile birçok kültür varlığı büyük ölçüde harap olarak günümüze ulaşmıştır. Kuşkusuz bu eserlerin, döneminin sosyal ve mimari yapısını yansıtan birer belge olarak korunması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı; alanda daha önce envanteri yapılmamış yapı kalıntılarından bir kilisenin, fotoğraf ve röleveye belgelenmesi, koruma sorunlarının saptanması ve koruma önerilerinin geliştirilmesidir. Onarım ve yeniden işlevlendirme önerileri geliştirilirken yapının özgün mimari karakterinin bozulmamasına özen gösterilmiştir.

GİRİŞ

Bu makalede Mersin İli Aydınçak İlçesi'nde yer alan Kelenderis antik kentinde sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılan bir kilisenin mimari özellikleri tanımlanarak günümüzdeki durumu değerlendirilecek ve korunma sorunları tartışılacaktır. Kilikya bölgesinin Antik Çağ'da en önemli liman kentlerinden biri olan Kelenderis, 1987 yılından bu yana Prof. Dr. Levent Zoroğlu tarafından kazılmaktadır (Zoroğlu 1994).

KELENDERİS ANTİK KENTİ

Kelenderis antik kenti kalıntıları, Anamur - Silifke karayolunun güneyinde, doğuda Sancak Burnu ile batıda Karabıyık Burnu arasında kalan, oldukça geniş bir yay çizen bir koyun batı kesiminde yoğunlaşır (Res. 1-2). Koyun batı ucunda yer alan, en yüksek noktası denizden yaklaşık 20 m olan ve kuzeydoğuya doğru 170 m kadar uzanan bir yarımada'nın çevrelediği küçük bir koy, kentin limanı olarak Antik Çağ'dan beri kullanılmaktadır. Limanın güney sınırını belirleyen yarımada'nın üzerinde akropol, limanın batısındaki oldukça düz olan alanda ise aşağı kent yer alır. Kentin kurulduğu bu oldukça düzlük alan Torosların denizden yükselen ilk tepeleriyle çevrilmiştir. Topoğrafik özellikleri sayesinde hem denizden hem de karadan gelebilecek saldırılara karşı doğal bir savunma sağlayan kent, çeşitli yol ağlarıyla Anadolu içlerine bağlı olmasına karşın esas olarak deniz yoluyla bütün Doğu Akdeniz limanlarıyla ilişkidir. Arazi koşulları tarımsal üretime uygun olmayan kentte esas olarak ticaretle uğraşmıştır ve en yoğun ilişkilerin Kıbrıs ile kurulduğu anlaşılmaktadır.

Kentin kim tarafından, ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Antik yazarlardan Apollon Doros kentin bir Hitit tanrısı olan Sardon tarafından kurulduğunu yazar. Antik kaynaklar ise Samoslular tarafından kolonize edildiğini belirtmektedir. Buna karşılık adının zaman içinde çok az değişikliğe uğramış olması, yerleşimin tarihsel süreç içinde sürekliliğinin olduğunu göstermektedir. Prof. Dr. L. Zoroğlu tarafından sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılara ve diğer verilere dayanarak yerleşimin MÖ 7. yüzyıl başlarına kadar uzandığı saptanmıştır. Kelenderis'te Geç Antik ve Roma dönemine ait surların ve bir hamam kalıntısının yanı sıra, 19. yüzyıla tarihlenen depo yapıları, sivil mimarlık örnekleri ve bir kilise de bulunmaktadır. Kelen-

deris'in tarihine kısaca bakıldığında, Antik Çağ'da oldukça önemli bir liman kenti olduğu, Orta Çağ'da bir kale yerleşimine dönüştüğü, bölgenin Türklerin eline geçmesinden sonra da sıradan küçük bir liman kenti olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı ticari ayrıcalıklar sayesinde kentin limanının yavaş yavaş gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde, İçel Sancağı Gülnar Kazası'nın yönetim merkezi olan Kilindra'da, devşirme yapı malzemesi kullanılarak hızla yeni yapılaşmaya gidilmiş, bu yöntemle çok sayıda depo yapısı inşa edilmiştir. Burada ele alınacak olan küçük kilise de yine aynı dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Kentin bir kaza merkezi olarak varlığı I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Savaş sırasında güvenlik nedeniyle resmi kurumlar yaylaya, günümüzde Gülnar İlçesi olan Hanaypazarı'na taşınmıştır (Sami 1899).

Kelenderis antik kentinde saptanan 4.-5. yüzyıla tarihlenen bir liman hamamı, Roma dönemine tarihlenen bouleuterion ve odeon olarak kullanılmış olan bir tiyatro, üç nefli bir kilise, MÖ 6. yüzyıldan başlayarak Roma dönemine kadar olan süreci yansıtan kaya mezarları, tonozlu mezarlar ve piramidal çatılı anıt mezarın yanı sıra, 1992 yılında bulunan MS 5. yüzyıl zemin mozaiki kentin önemli kültür varlıkları arasındadır. Yaklaşık 7 km kuzeydeki kaynaktan hamama getirilen su, kimi yerde kemerle, kimi yerde kanalla taşınmıştır ve bunların kalıntıları yer yer görülebilmektedir (Zoroğlu 1994).

19. YÜZYILA TARİHLENEN KİLİSE

Burada tanıtılacak olan yapı, çeşitli dönemlere ait yapı kalıntıları içeren Kelenderis kentinde, 19. yüzyıl sonlarına tarihlenen, 6,89 x 11,8 m boyutlarındaki tek nefli bir bazilikadır (Res. 3). Tiyatronun kuzeybatısında yer alan bazilika ile ilgili olarak daha önce bir belgeleme çalışması yapılmamıştır.

Şapel (küçük kilise) yaklaşık 80 m²'lik bir alana oturmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen biçimli mekanın doğu bitiminde apsis yer alır. Yapının ana girişi batı cephe üzerinde yer almakla birlikte güney cephede de bir kapı vardır. Kuzey, güney ve batı cephede düzensiz bir şekilde iki sıra pencere yer alır. Apsis cephesinde iki yanda nişler

KELENDERİS ANTİK KENTİNDE 19. YY. SONUNA TARİHLENEN BİR KİLİSENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

vardır. Batı girişi de güney girişi gibi basık kemerli olup, tüm duvar kalınlıkları ortalama 70 cm, apsis bölümü kemerinin taşıdığı duvar kalınlığı ise ortalama 50 cm'dir. Duvarlar kısmen kesme taş kısmen moloz taş tekniği ile yapılmıştır.

Yapının üst örtüsünün düz toprak dam olduğu apsis rozet penceresi üzerindeki ahşap giriş yuvalarından ve kuzey ile güney cephelerin üst bölümdeki "V" şeklindeki yıkılmalarda anlaşılmaktadır. Kuzey-güney yönündeki ana girişler üzerine doğu-batı yönünde atılan girişler ile düz dam örtünün taşıyıcı iskeleti oluşturulmuş olmalıdır (Res. 4).

A-A KESİTİ (Res. 5)

A-A kesitinde görüldüğü gibi kilise eğimli bir yüzeye oturmaktadır. Batı girişi kapısında -1,30 cm olan toprak seviyesi kilisenin apsisinde -1,85 kotuna ulaşmıştır. Yapılacak kazı çalışmalarıyla açığa çıkacak buluntular sayesinde üst örtü hakkında daha ayrıntılı bilgi derlenebilecektir.

Kesite giren batı girişi kapısının yüksekliği yaklaşık 225 cm'dir. Görünüşe giren kuzey duvarında basık kemerli üç açıklık yer alır. Kapı eşik kotunun 50 cm üzerinde başlayan açıklıklar yaklaşık 80 cm yüksekliğindedir. Kuzey duvarı kapı eşik kotunun 540 cm üzerinde sonlanır. Duvar yüzeyinde bazı kısımlarda sıva dökülerek iç kısım açığa çıkmıştır. Apsisin tepe noktası ise kapı eşik kotundan 475 cm yüksektir.

B-B KESİTİ (Res. 6)

Giriş kapısının doğusunda güney cephe, apsis penceresi ve nişi; batıda ise üst kat penceresi ve batı girişi kapısı görünmektedir.

C-C KESİTİ (Res. 7)

Yapının kuzey ve güney yönünden geçen C-C kesitinde yapının basık kemerli batı girişi ve üst kat penceresi görülür. Bu kesitte kapı üstünde görünen ahşap hatıl boşlukları yapının üst katını ahşap strüktürün olduğunun göstergesidir.

D-D KESİTİ (Res. 8)

Yapının apsis mekanı yuvarlak kemerli mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır. Apsis ekzedrası üzerin-

de etrafı kesme taşlarla çevrili rozet pencere yer almaktadır. Rozet pencere üzerinde yer alan ahşap giriş yuvaları, yapının üst örtüsündeki kuzey-güney yönünde atılan ana giriş yerlerini tanımlamaktadır.

KUZEY CEPHESİ (Res. 9)

Yapının kuzey cephesine baktığımızda kesme ve moloz taş örgünün kullanıldığı görülmektedir. Kesme taş yapının köşe ve pencerelerinde kullanılmıştır. Kesme taş ve kaba yonu moloz taş örgünün yer yer yıkıldığı görülmektedir.

Yine kesme taş aralarındaki derz boşalmaların ve moloz taş örgüdeki yıkılmalar yapının cephelerinde görülen genel bozulmalardır. Yaklaşık 3,80 kotunda yağmur sularını oluklardan alıp duvar temelinden uzağa akıtan, saçak kenarlarından dışarı doğru uzanmış çörtten adımı verdiğimiz oluklar görülür. İç duvarlarda en az 2 farklı zamanda sıva yapıldığı görülmektedir. Duvar örgüsünde belli bir taş malzemeye (kemerler hariç) bağlı kalınmamıştır. Farklı taş türleri ve tuğla ile kiremit parçalarına rastlanmıştır. Kesin olmamakla birlikte bu malzeme seçimindeki farklılıklar, kilisenin inşasında yakın çevreden bulunabilen malzemenin tercih edildiğini ve farklı dönemlerde yapılan eklentileri (onarımları) göstermektedir.

GÜNEY CEPHESİ (Res. 10)

Yapının güneyi kilisenin ana girişi kapısının yer aldığı cephedir. Giriş kapısının iki yanında yalın dikdörtgen planlı farklı kotlarda iki adet pencere bulunur. Bu cephede de köşe ve pencerelerde kesme taş, diğer yüzeylerde kaba yonu moloz taş örgü kullanılmıştır. Kilisenin giriş kotu ile ana apsisin kotunun farklı olduğu, yapının eğimli bir zemin üzerine oturduğu görülür. Bu kot farkı yıkılan naos bölümünün üst örtüsünden kaynaklanmaktadır.

Güney duvarı ile batı duvarının birleşim yerinde (kubbe başlangıcında) ciddi bir duvar tahribatının olduğu ve taşlar arasında gözle görünür boşluklar belirlenmiştir. Dışarıdan bakıldığında belli bir geometriye sahip (dikdörtgenler prizması) iri taşların daha çok boşlukları oluşturan kemerlerin taşıyıcılarında ve yapının duvar birleşim yerlerini oluşturan köşe akslarında kullanıldığını görüyoruz.

DOĞU CEPHESİ (Res. 11)

Apsis cephesinin görüldüğü bu cephede apsis yarım kubbesi ve düz atkı taşlı dikdörtgen penceresi görülmektedir. Bu cephede de yer yer kesme ve kaba yonu moloz taş örgü kullanılmaktadır. Bu cephede yapının güney duvarıyla birleştiği yüzeylerde açılmalar görülmektedir.

BATI CEPHESİ (Res. 12)

Yapının batı cephesi de diğer cephelere benzerdir. Yine bu cephenin köşelerinde ve pencere etraflarında kesme taş örgü diğer yüzeylerde kaba yonu moloz taş örgü kullanılmıştır. Ancak yapıda genel olarak görülen bozulmalar bu cephede de taş aralarında derz boşalma ve yıkılmalar görülmektedir.

RESTİTÜSYON DENEMESİ (Res. 13-20)

Mersin İli Aydınçık İlçesi Kelenderis antik kentinde yer alan tek nefli şapel hakkında yazılı kaynaklara ulaşılamamış olmaması, yapılacak restitüsyon denemelerini salt yapı üzerinde saptanan verilere bağlı klmaktadır. Ancak, yapının plan bazında özgün niteliğini koruması restitüsyonu kısmen kolaylaştırmaktadır. Yapının günümüzde üst örtüsünün ve döşemelerinin olmaması ana restitüsyon sorununu oluşturmaktadır. Ancak beden duvarlarındaki izlerin incelenmesi ile bunları tanımlamak olanaklıdır.

Şapelin iç mekanı yakından incelendiğinde duvar yüzeylerindeki 20 x 20 boyutlarındaki boşluklar mekanın iki katlı olduğunu fikrini vermektedir. Kuzey-güney yönde açılan bu boşluklara yerleştirilen ana ahşap kirişlemeler iç mekandaki ikinci katın ahşap malzeme kullanılarak yapıldığını göstermektedir.

Ana ahşap kirişler ile sağlanan ikinci kata çıkış, yapının batısından sağlanmaktaydı. Çünkü iç mekanın kuzey ve güney duvar yüzeylerindeki 20x20 cm boşlukların güney giriş kapsından sonra kesildiği görülmektedir. Bu da bize ikinci kata yapının kuzey-batısına yerleştirilen ahşap bir merdivenle çıktığı tahmin edilmektedir. Zaten bu duvar yüzünde merdivene ait izler görülmektedir.

Yine duvardaki sıva ve giriş boşluk izleri üst kat ahşap döşemesinin kademeli yapılmış olduğu izle-

nimini vermektedir. Bu farklı zemin kotu uygulaması, benzer dönem yapılarında pek çok örnekte karşımıza çıkmaktadır.

Yapının üst örtüsünün kuzey-güney yöne hafif eğimli düz toprak dam ile örtüldüğü yağmur sularının dış cephedeki taş çörtenler ile dışarı akıtıldığı anlaşılmaktadır. Üst örtü, iç mekanda kuzey-güney duvar iç yüzeylerinden dışarı çıkan üç taş konsola oturan payandalar ile de desteklemektedir.

KELENDERİS ANTİK KENTİNDE TARİHSEL DOKU ARAŞTIRMASI, BELGELEME, KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN ÖNERİLER

- Kelenderis antik kentinde tarihsel ve kültürel değerlerin çevresiyle birlikte korunması ve yakın çevrelerinin yapılaşmaya açılmasının önlenmesi gereklidir. Özellikle tarihsel ve arkeolojik dokuyu tahrip edecek fiziksel müdahaleler önlenmelidir.
- Kelenderis, tarihsel, arkeolojik ve kültürel değerler açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Bu değerlerin tamamı ileriki zamanlarda kültür alanı olarak değerlendirilmelidir.
- Bu kültürel mirasın sürdürülebilir olarak korunmalarının sağlanması ve toplum yararına yeniden değerlendirilmeleri yönünde etkin adımlar atılmalıdır.
- Kelenderis antik kenti bir liman kenti olmasından dolayı ileriki zamanlarda yapılacak olan restitüsyon çalışmalarından sonra kent manevi anlamda birçok kişiye ev sahipliği yapmalıdır.
- Bölge için gerek duyulan koruma amaçlı planların biran evvel hazırlanması ve titizlikle uygulanması gerekmektedir.
- Bölge halkının, mevcut kültürel potansiyelin değerlendirilmesi süreci içinde yer alması sağlanmalı ve halkın katkıda bulunabilmesi için bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- İhtiyaç duyulan tüm alanların kamulaştırma ve koruma sorunları ivedilikle çözülmeli, ihtiyaç duyulan ekonomik şartlar sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimlerin de bu süreç içinde fiilen yer alması ve her türlü katkıların sağlanması gerekmektedir.
- Antik Kent ve çevresinde bulunan tarihsel, arkeolojik ve kültürel değerler, koruma açısından önem taşımakta, dolayısıyla bu değerlerin bölgenin kendine özgü değerleri ile ele alınması, tarihsel,

KELENDERİS ANTİK KENTİNDE 19. YY. SONUNA TARİHLENEN BİR KİLİSENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

arkeolojik ve kültürel değerlerin korunması ve koruma-kullanma dengesi içinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

19. YÜZYILA TARİHLENEN KİLİSEYE İLİŞKİN ÖNERİLER

- Kiliseye genel olarak bakıldığında şu haliyle bir temizleme çalışmasının yapılmakta olduğu ve onarım ihtiyacı olduğu görülmektedir.
- Bu onarım aşamasında öncelikle iç mekandaki dökülen sıvalar orijinal malzeme ile yenilenmeli, pencerelerin de uygun bir malzeme ile (örneğin cam gibi) kapatılması gerekmektedir.
- Yapının üst örtü sistemi, önerilen restitüsyon projesine uygun olarak tamamlanmalı ve yapı karşı karşıya kaldığı olumsuz şartlardan kurtarılmalıdır.
- Gerekli restorasyon çalışması yapıldıktan sonra uygun işlevler verilerek Kelenderis kentinin ve halkının yararına kullanımı sağlanmalıdır. Bu amaca uygun olarak, kültürel amaçlı kullanılacak, seminer ve toplantı yapılabilecek bir salon, ya da sergi amaçlı kullanılabilecek bir mekan olarak düzenlenebilir.
- Bu yönde gerekli çalışmaların bir an önce, hızlı ve etkin bir şekilde yapılması ülke ve antik kentin içinde bulunduğu bölgenin gelişimi açısından yararlı bir girişim olacaktır.

KAYNAKÇA

Sami, Ş., 1899.

Kamus-ül Alam, 5. Cilt, s. 3878, İstanbul.

Zoroğlu, L., 1994.

Kelenderis-i Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular. Dönmez Ofset Basımevi.

http://www.akmedanmed.com/article_tr.php?artID=64&catID

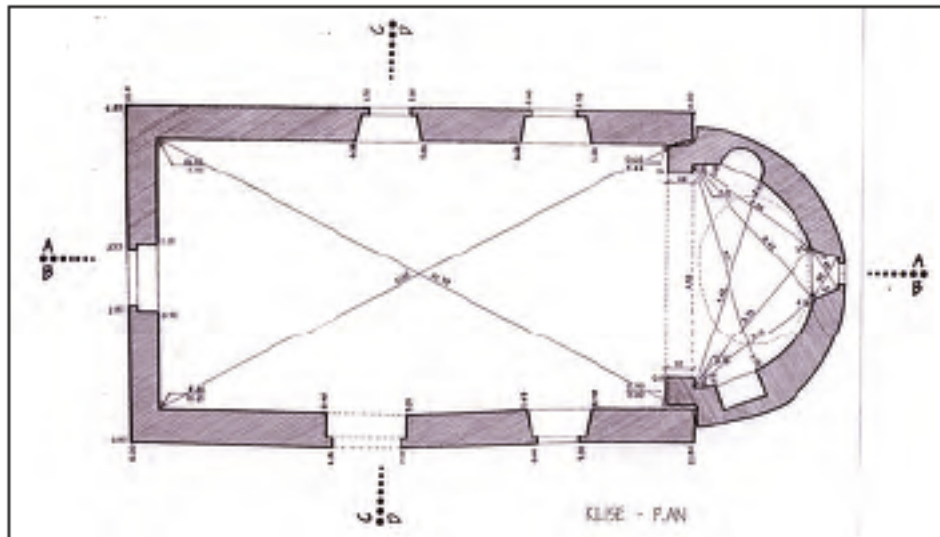
<http://www.mersin.bel.tr/mersin/ilceler/aydincik.html>

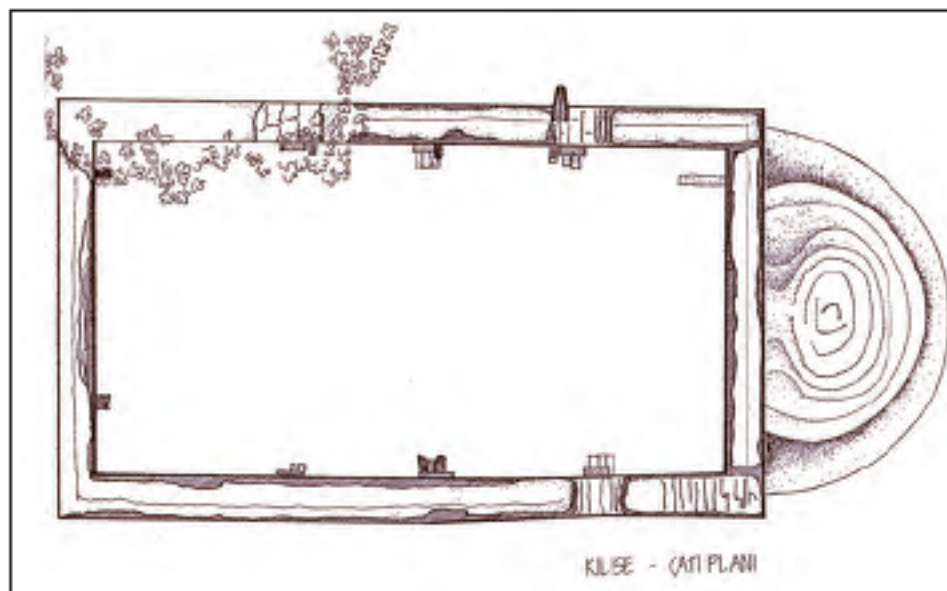
Res. 1 - Kelenderis antik kenti genel yerleşim planı.

Res. 2 -
Kilise +
0.00 m
kotu planı.

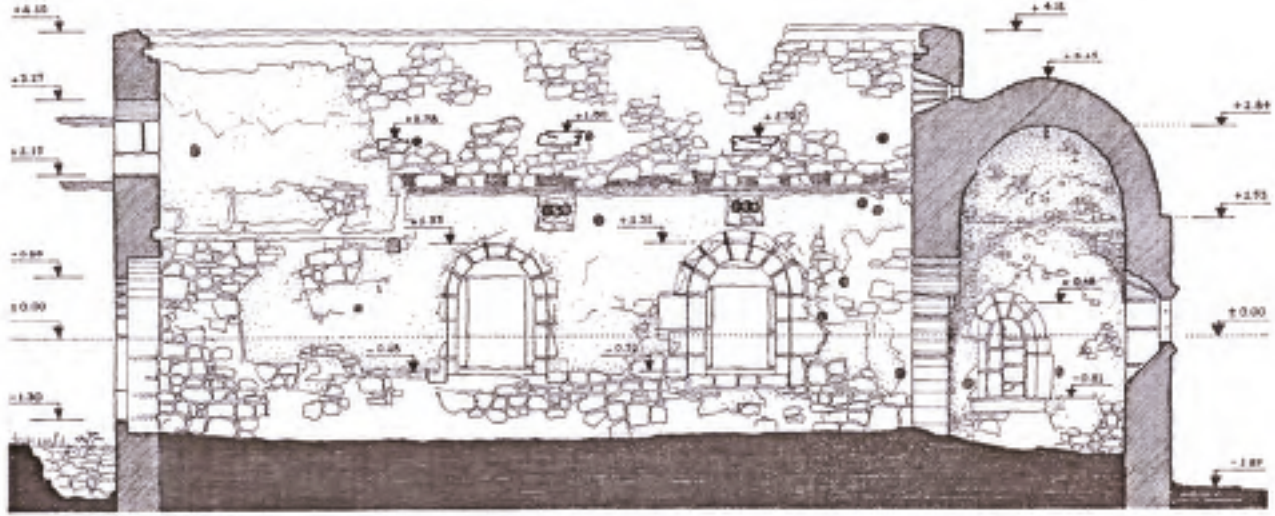

Res. 3 -
Kilise
durum
planı.

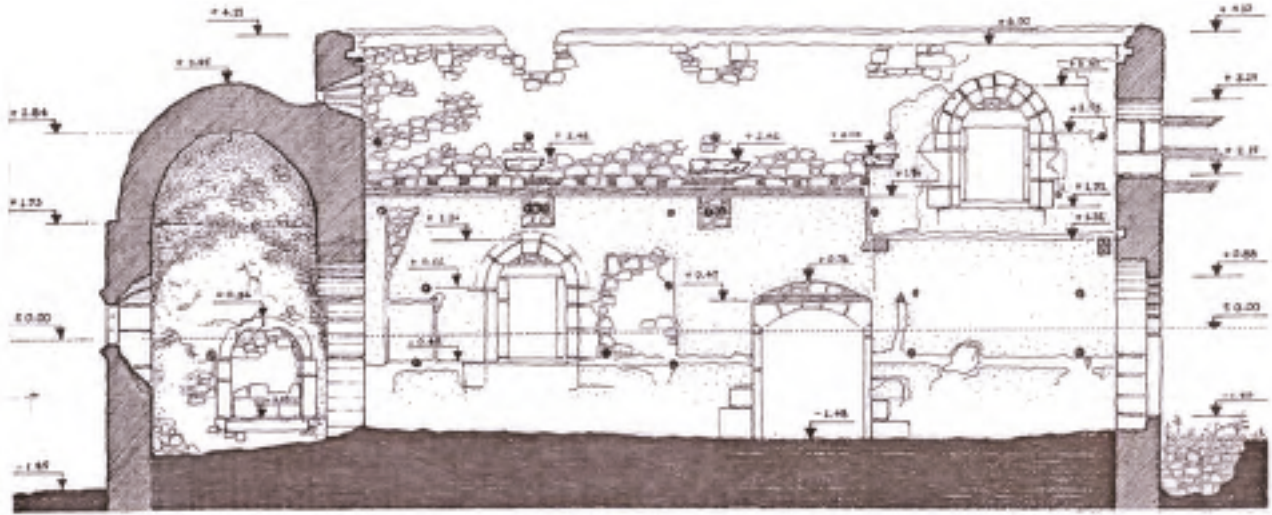

Res. 4 -
Kilise A-A
kesiti.

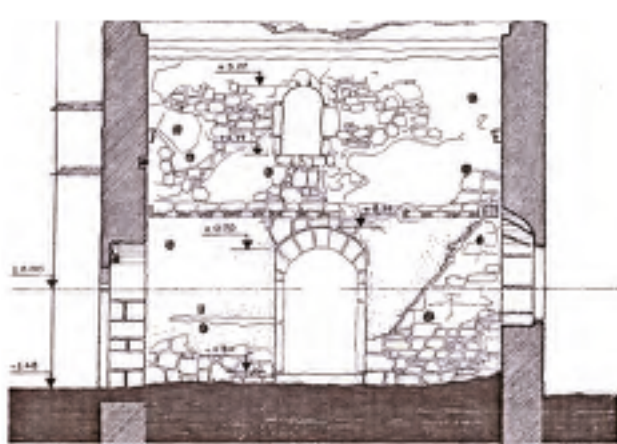
KELENDERİS ANTİK KENTİNDE 19. YY. SONUNA TARİHLENEN BİR KİLİSENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

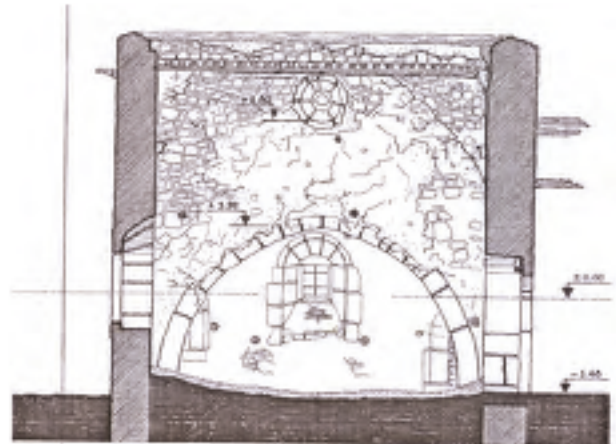
Res. 5 - Kilise B-B kesiti.

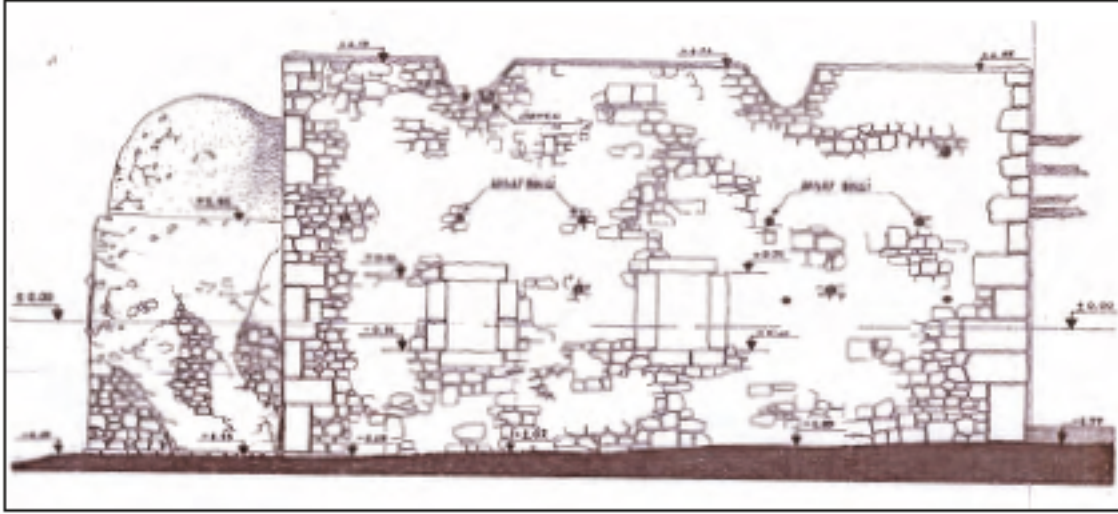
Res. 6 - Kilise C-C kesiti.

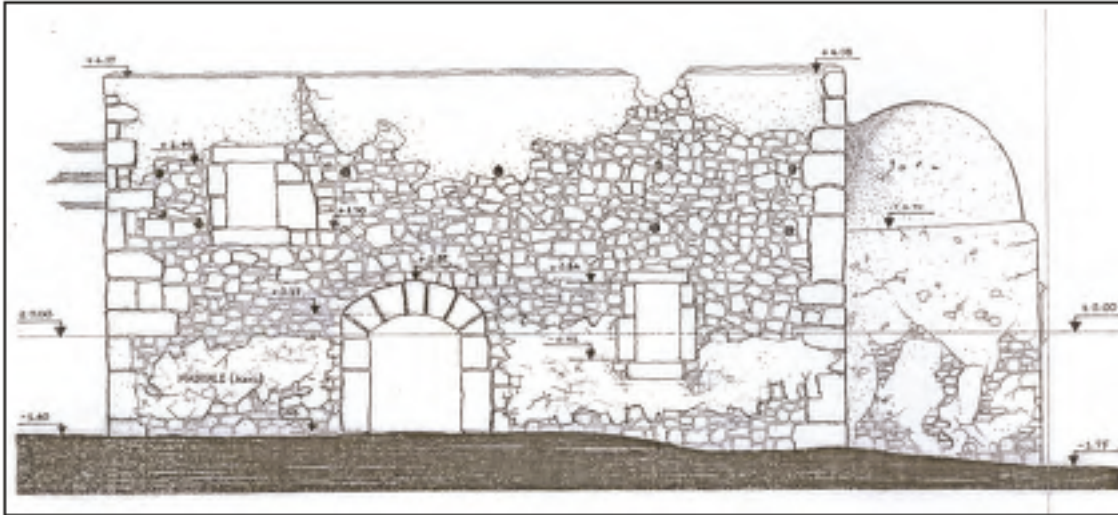
Res. 7 - Kilise D-D kesiti.

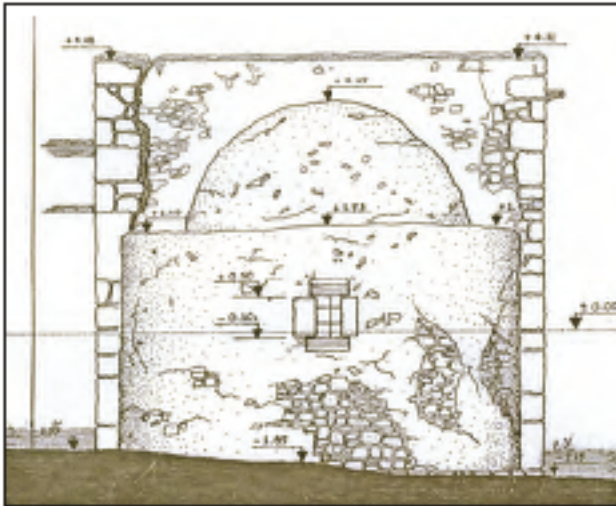
Res. 8 - Kilise kuzey cephesi.

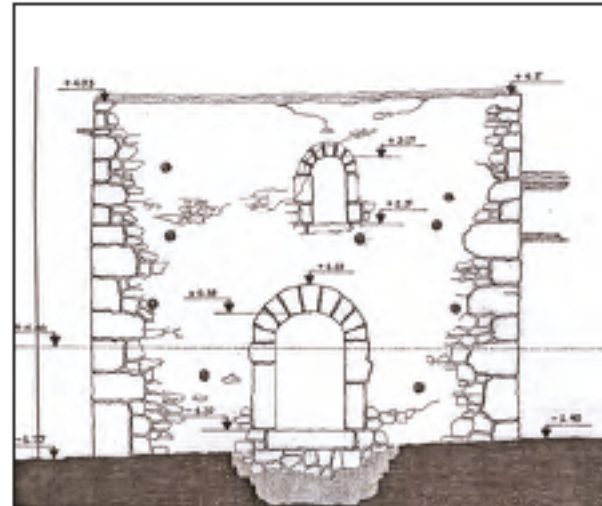
Res. 9 -
Kilise
güney
cephesi.

Res. 10 -
Kilise
doğu
cephesi.

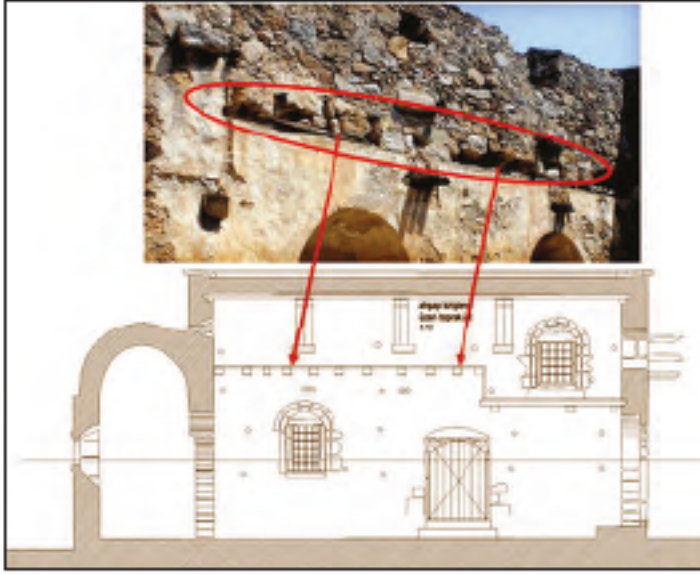

Res. 11 - Kilise batı cephesi.

Res. 12 - Duvar yüzeylerindeki ahşap kiriş boşlukları.

KELENDERİS ANTİK KENTİNDE 19. YY. SONUNA TARİHLENEN BİR KİLİSENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

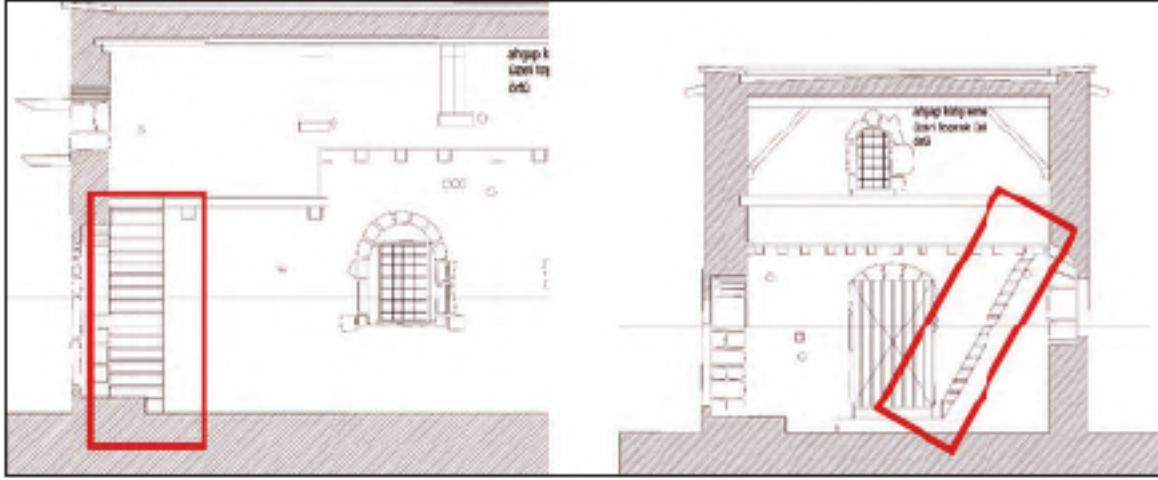

Res. 13 - Restitüsyon önerisi, B-B kesiti.

Res. 14 - Duvar yüzeyinde eski merdiven izi.

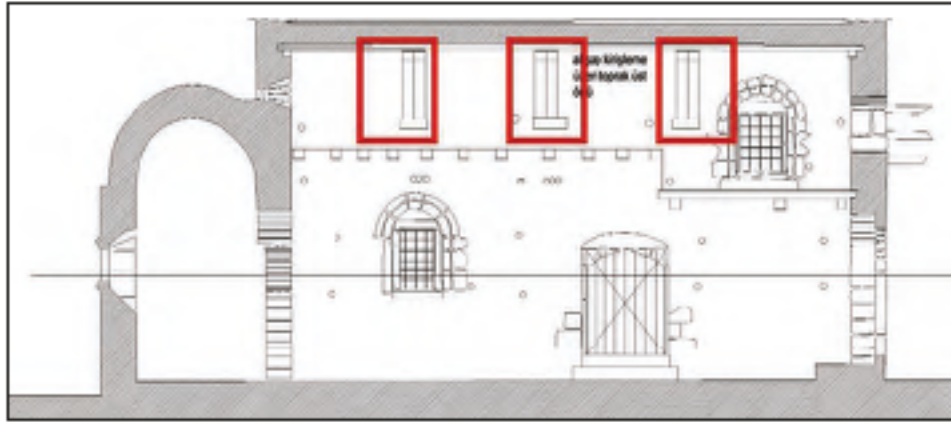
Res. 15 -
Ahşap giriş
yuvaları.Res. 16 - Üst
kata çıkışı
sağlayan
ahşap
merdivenin
yerleştirildiği
kuzeybatı
köşe.

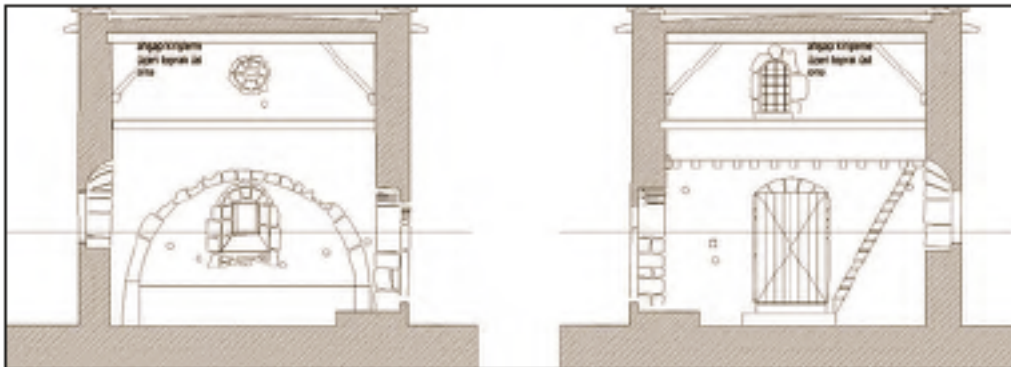
Res. 17 - Restitüsyon önerisi, AA ve CC kesiti.

Res. 18 - Payandaları taşıyan taş çıkıntılar ve üst sıralarında yer alan kırık boşluklarının görünüşü.

Res. 19 - Restitüsyon değerlendirilmesi.

Res. 20 - Payandaların görünüşü.